

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore (Pakistan)
Vol: 2, July-December 2016, pp08-14

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2017ء، مسلسل شمارہ 2

☆ ڈاکٹر خالدہ تنسیم

صاحبانِ داکردار

Abstract

The article "Sahiban da Kirdar" is written about the main female character of Qissa Mirza Sahiban. Sahiban is a unique type of brave character, i.e. very near to Heer. It is a symbol of resistance against feudalism. It's also a true lover and ran away for the sake of love. But the internal love for her brothers insists her for their defence which became her defeat and she lost her love by her brothers. She was strong, brave, loving, emotional pretty women of Punjab. We can say her the heroin of Punjabi Classical Qissa's.

صاحبانِ سیالاں دی دھی سی تے اوہدا باپ سیالاں داسرداری۔ اوہدے باپ داناں کھووا خاں سی تے اوہ میر، شمیر دی بھین سی۔ پیلو اوہدے پیدا ہون بارے گل کردا اے:

گھر کھیوے دے صاحبانِ جی منگلوار (1)

کھاندے پندے گھردی دھی سی کسے شے دی کمی نہیں سی۔ بچن توں ای سوئی سلکھنی مونہہ چت لگدی سی۔ ٹھم ٹھم کردی ویڑھے وچ جھانجھراں پائی چھن چھن کردی خوشیاں وچ کھڈی سی:

عجب روپ تے عجب پوشاک بانگی عجب تیج سریر تے شال دے جی

پھیر دورڑی نال سہیلیاں دے ترٹھے پھرن جیوں ڈارغزال دے جی (2)

ہر شاعر نے اپنی داستان مرزا صاحبان وچ اپنے اپنے انداز نال اوہدے حسن دی تعریف کیتی اے۔ میاں محمد بخش ہوریں لکھدے نیں:

نقشاں اوس دسیاں نقش غلام کیتے تاہیں صاحبان نام تہرا یو نے

لیندے جمڈیاں چت صاحبان خوشیے نال ایہ اسم پکایو نے (3)

اوس زمانے وچ عام طور تے بچے بچیاں دی تعلیم مسجد اچ ای ہوندی سی ایس لئی صاحبان دے مایاں وی ایہو فیصلہ کیتا پئی ساڈے سرتے جو اولاد دی تعلیم دا فرض اے اوہنوں پورا کیتا جاوے۔ صاحبان مسیتے پڑھنے پئی سی کہ تھوڑے دنوں بعد اوہدی پچھی داپتر مرزا پڑھن لئی آ گیا تے اوہ دوویں کٹھے مسیتے پڑھن لگ پئے۔ اکو گھر وچ اکٹھے رہنا تے کھیڈنا سی تے پڑھن وی کٹھے جان دے۔ بچپن جدوں لڑکپن وچ ڈھلیا تے ایہہ دوویں اک دو بے نال پیار کرن لگ پئے۔ پڑھن پڑھان و سرگیا تے نواں سبق شروع ہو گیا جد قاضی نوں پتا لگاتے اوہ ناراض ہو یا:

”معلم نے ناراض ہو کر دونوں کے کان مروڑے اور فضیحت بسیار کے بعد نصیحت کی پھر صاحبان کی ماں کو

صورت حال سے آگاہ کیا۔“ (4)

میاں محمد دین قادری دسدا اے کہ مرزا جدوں پہلے دن مسیتے وڑیا تاں اوہ صاحبان د احسن و جمال و یکھ کے حلال ہو گیا۔ پیلو، صاحبان دی اٹھدی جوانی تے ات خوبصورتی دا ذکر ایس واقعے دے راہیں کردا اے کہ اوہ پنساری دی ہٹی تے تیل لین گئی مرزا صاحبان نوں ویکھ کے انج طور بھورا ہو گیا کہ سبھ کجھ بھل کے اوہ دے حسن وچ گواچ گیا تے تیل دی بجائے شہد پھڑا دتا:

صاحبان گئی تیل نوں گئی پساری دے ہٹ

پھر نہ جانے تکڑی ، ہاڑ نہ جانے وٹ (5)

صاحبان رج کے سوئی تے حسن وچ دُور دُور تیک اپنا جواب نہیں رکھدی سی۔ اوہنوں آپ وی ہسن تے سپہن دا اندازہ سی پر اوہ دے جذبے ا بے کچے سن حسن و جمال، جوانی تے عشق تناں دا عروج سی۔ صاحبان دے حسن بارے ہر شاعر نے اپنے تصور تے تخیل دے مطابق ودھ توں ودھ گل کیتی اے۔ پیلو صاحبان دیاں میڈھیاں دی تعریف کردا آکھدا اے:

گز گز لمیاں میڈھیاں رنگ جو گوری سی

جے دیوے پیالہ زہر دا میں مرزا کدی نہ کردا سی (6)

مرزے صاحبان دی عشق دی گل کھل دی گئی۔ اُدی گل اوہدی ماں دے کنیں پے گئی۔ ماں نے اوہنوں مسیتوں اٹھالیا۔ سارے پنڈ وچ بدنامی دے ڈرتوں صاحبان نوں گھر بٹھالیندی اے۔ ماں نے صاحبان نوں سمجھایا تے اوہ صاف مگر گئی۔ آکھن لگی میری تے کوئی خطا ای نہیں:

اٹھے پہر ہے پڑھن ول دھیاں میرا کدے کھیڈ نہ جیونہ نسیا ای

مرزے نال کیہ بولیاں چور ہونیاں دس ہو کیہ تینڈڑا کھسیا ای (7)

پرفیر ہولی ہولی تسلیم کر لیا پئی ایہدے وچ کیہ ہرج اے جو میں مرزے نال ہس بول لیا۔ اکٹھے بہندے کھلونڈے پڑھدے کھیڈ دے سن ایس لئی صاحبان نوں مرزے نال بولن وچ کوئی عجیب نہ لگا۔ مرزا صاحبان دا کردار رومانیت تے انقلابیات دا استعارہ بن کے اخیر تیک سماج نال لڑدے نیں۔ اوہدے نال ٹکر لین دی کوشش کردے نیں۔ جدوں صاحبان دی ماں نے اوہدے ویاہ دی تاریخ دتی تے فیر صاحبان ناراض ہو کے ماں دے نال بڑی دیدہ دلیری نال گل کردی اے۔ اتھے بڑے دھڑلے تے بے باکی نال سارے پچھلے گلے کیتے گئے نیں:

دس خان تے خان ماناں جھوٹری گ نہ پا مائے

جے توں چدھڑاں نال پیار بوہتا کوئی ہور دیویں پرنا مائے (9)

صاحبان اپنے حق لئی ماں نال جھگڑا کیتا۔ اوس اپنے ویاہ لئی اپنی رضامندی نوں اپنا حق سمجھیا اے ایسے لئی اپنی متری ماں نوں اوہدی حقیقت وی دسی تے اپنی حیثیت وی۔ صاحبان کردار دی پکی سی پرساری داستان وچ مرزا تے صاحبان وسیب نال لڑے بھڑدے نظر آوندے نیں اوہناں دے سارے سماجی کچھ اوہناں دی رومانیت تے محبت دے پیدا کردہ نیں۔ اوہ دویں اک دوجے نال ٹٹک محبت کردے سن تے سماج دے متعلق اکو جی سوچ رکھدے سن۔ اخیر بھراواں نوں وی پتا لگ گیا تے اوہناں نے پیونوں آکھ کے مرزے نوں واپس اوہدے پنڈ گھلوا دتا۔ جدائی وچ صاحبان روندی رہی۔ مرزے نوں یاد کردی رہی تے اتھے لگدا اے اوہدا فخر تے غرور مک گیا تے اوہدے اندر عاجزی تے ضرورت مندی دا عنصر اُگھڑ آیا۔ ایہہ عاجزی اودوں وی نظر آوندی اے جدوں ویاہ دی خبر سن کے ماسی پیو دیاں منتاں تر لے کردی اے پئی کسے طرحاں مرزے نوں سد۔ فیر کرموں باہمن نوں آکھیا۔ کرموں باہمن نوں مرزے تیک سنبھا پڑاں لئی صاحبان آپ آکھیا تے اوہنوں انعام دالالچ وی دتا۔ کرموں دے اندر داسیطان جاگ پیا تے اوس صاحبان نوں مرزے دا خیال چھڈن دا آکھیا تے اپنے ول مائل کرن دی کوشش کیتی۔ صاحبان اوس ویلے مشکل وچ پھسی سی۔ کرموں اوہنوں آکھیا بڑا اوکھا کم اے۔ چالھی کوہ جاو دی واٹ اے۔ اوہ چاہندا سی کہ انعام کرام بہتا لہج جائے۔ فیر مرزے بارے جھوٹی گل کیتی کہ اوہ تے اگے ای شادی شدہ اے۔ اوہ ایہو جہیاں گلاں کر کے صاحبان دے دل وچ بدگمانی پیدا کرن دی کوشش کیتی:

”کرموں دے سازشی خیالاں تے ایس روئے تے صاحبان اوہنوں جھڑکدی اے“۔ (10)

صاحبان دے کردار دی پاکیزگی ویکھو۔ اوہنے محبت مرزے نال کیتی اے۔ اوہ اپنے مطلب لئی کسے دیاں گلاں وچ نہیں آوندی۔ اوہ اک مضبوط کردار دی مالک سی اوس کرموں دی ٹھیک ٹھاک بے عزتی کردتی۔ صاحبان دانش مندی اوہنوں پتاسی کمیں توں کوں کم لینا اے یاں کس طرحاں لالچ وچ آکے ایہہ لوک کچھ وی کرسکدے نیں۔ ایہہ اوہدی عقل مندی سی کہ ویلے سر مرزے نوں سنبھا گھل کے بلا لیا۔ کہ:

چوتھے نوں چدھڑ ویاہ لے جان گے فیر کیہ کریں گا آن (11)

تاں ای تے مرزے نے آکے اوہنوں چدھڑاں دی ڈولی پین توں بچالیا کیوں جے ایہہ پہلے کرن داکم سی بعد دا نہیں۔ آن والے طوفان توں بچن لئی اوہ بھج نرس کر رہی سی۔ اوہ منصوبہ سازی۔ اوہنے اپنے ولوں پوری واہ لائی تاں جے کرموں باہمن ویلے سراطلاع پہنچا دیوے نہیں تے ہجر فراق دے ہتھوڑے اوہدے سینے تے سٹاں مار کے اوہدے اندر نوں زخمی کردے رہن گے۔ اوہنوں پتاسی کہ مرزا اپڑ پوے گاتے پہلے آن دا فائدہ سی۔ ویاہ توں بعد تے کھید ای مک جانی سی۔ صاحبان قول قرار دی پکی کڑی سی۔ اوہنوں مرزے نال کیتے وعدے دا پاس سی۔ اوہ پیار پا کے نبھانا جاندی سی اوہ چدھڑاں دے منڈے نال ویاہ رچا کے اک بے بس تے مجبور کڑی نہیں بننا چاہندی سی۔ اوہ پنجاب دیاں عام کڑیاں توں وکھری سی۔۔ صاحبان ہٹھ دی پکی اے اوہ مرزے نوں وی سبھ کچھ یاد کراو دی کوشش کردی اے۔ جیویں:

تینوں قول دا اج یاد رہیا نہ مول

جدوں وی میثاق کھلو تیاں حاضر رب رسول (12)

صاحبانِ نونِ صدق یقین سی۔ پیاراُتے اعتبار سی۔ آکھن نونِ مرزا بہادر سور ماسی پر جو تیزی، منصوبہ سازی، ویلے دی قدر صاحبان دے کول اے اوہ مرزے کول نہیں۔ اوہ دے کول غرور تے فخر زیادہ سی۔ صاحبانِ حقیقت پسندی، صاف گوئی۔ صاحبانِ نونِ پتاسی پئی جنی چھیتی ہووے اوہ اوس جوہ وچوں نکل جان تے خطرہ ٹل جائے گا۔ ایس لئی:

صاحبانِ کہیا مرزا! ایٹھوں بیہے ہل
کس شتہابی نیلوی ہور نہ کوئی گل (13)

اوہ مرزے نونِ نالوں نال تیز کردی اے کدھرے پھڑے نہ جان۔ تنقید نگاراں نے وی آکھیا اے کہ صاحبان تے مرزے دی گھوڑی کبی دی نندی اکتی۔ پیلو نے وی صاحبان دے مونہوں نیلی دی مذمت کرائی اے۔ اصل وچ نہ ایہہ مذمت سی تے نہ ای نیلی دی یاں کبی دی نندی سی۔ صاحبان دے موقف نونِ کوئی سمجھ ای نہیں سکيا۔ ذرا غور کرو ایہہ اوہ موقع اے جتھے مرزا، صاحبانِ نونِ نسا کے لے جا رہیا سی۔ ایسے موقعے تے اک تیز رفتار سواری دی لوڑ سی جیہڑی چھیتی توں چھیتی اوہناں نونِ اوس علاقے توں کڈھ کے لے جاندی جتھے دشمن ای دشمن سن۔ کڑیاں کڈھ کے سائیاں دے سامنے ہولی ہولیاں سستی نال نہیں ٹریا جاند۔ ایہہ تاں آپ موت دے مونہہ جان والی گل سی۔ صاحبان تے آپ ظلماں دی ستائی ہوئی سی۔ ایہہ ویلا مصیبتاں توں چھٹن داسی۔ ماں متری سی۔ دل وچ اک آس سی کہ مرزا لبھ جائے تے محبت دُکھاں نونِ کٹ دے گی۔ اوہنوں تاں کالھ سی وخت جنجال وچوں نکلن دی اوہ تے سچی گل کردی سی کہ ایڈی ماٹھی گھوڑی پھسا دے گی۔ اوہ پیو دیاں گھوڑیاں نال مقابلہ نہیں سی کر رہی پر اوہنوں پتہ سی پیو دے گھوڑیاں نال مقابلہ پے جانا اے تے فیر بھیجاں نونِ کون جان دے گاتے اُدھل جان والے تے چور ہوندے نیں۔ اوہناں نونِ پھڑن والے اوہناں نال پیار نہیں کردے بلکہ موقعے تے مار سہدے نیں۔ پنڈاں تھاواں وچ شیواں منگن دا عام رواج اے۔ صاحبانِ مرزے نونِ ایہہ دس رہی سی کہ ایہہ گھوڑی ایڈی کمزور گندی اے پتا نہیں خطرے توں بچا سکدی اے کہ نہیں توں کسے توں منگوویں ای لے آوند۔ صاحبانِ دا کردار اک اُدھی کردا اے۔ اوہدی چھیویں حس تیزی۔ اوہ وقت تے ویلے سر آون والیاں گھڑیاں دا عقل مندی نال اندازہ کر لینی سی۔ اوہنوں پتاسی کہ ویلے دی نماز تے کویلے دیاں ٹکراں نالوں بہتر اے۔ اوہ اُدھلن والیاں دے انجام توں وی باخبر اے:

دوہاں دھراں دی لائیکے لے چلیوں توں پت
راہ نہ تینوں لہدا مڑ کھیوے آویں وِت
جے لہمن اوہ اسماں نونِ کر سن پکڑ حلال
کوئی نہ تیرے نال ہے لشکر جاہ و جلال
ماری جویں یزیدیاں پاک نبی ﷺ دی آل

سانوں وی پتڑ مارن کردے ہون بھال (14)

مرزے نونِ ماسی بیو وی آکھیا کہ ہن لے کے نس جا کیوں جے ایہہ ویلا سستی دانہیں پر مرزا اپنے پنڈ دے نیڑے اپڑ کے سوں گیا۔ صاحبان جگا وندی اے، دس دی اے کہ توں دو دھراں سوہرے تے پیکے دی عزت نونِ ہتھ پایا اے۔ اوہ دوویں تیری جان دے دشمن نیں۔ ہن کسے ویلے پہنچ کے

سانوں دوہاں نوں جانوں مار دین گے۔ صاحبان اوہنوں دسیا کہ جے توں منگ نہیں چھڈ سکدا تے مینوں غیرت نال لین تے ذرا سوچ اوہ جیہڑے ویاہ والے دن خالی ڈولی لے کے اپنے پنڈ کوں وڑن گے اوہ وی ایس معاشرے دے لوک نیں اوہ وی عزت غیرت دی خاطر لڑن مرن والے پنجاب دے واسی نیں۔ حافظ برخوردار لکھدا اے:

چوری کر کے نیرتر پر بیٹھ نہ رہندے چور
کنڈھے اُتے آئے کے اپنا آپ نہ بوڑ (15)
پر کوئی اثر نہیں۔ باوا بدھ سنگھ جی لکھدے نیں:

”مرزا سوں جاندا اے۔ صاحبان روندی اے کہ مرزا یا جانیں موت نہ مر۔ مینوں کڈھیا ای تے پار لے چل۔

مرزا جواب دیندا اے دن چڑھے چلاں گے تے فیر سوں جاندا اے۔“ (16)

بار بار پریشانی وچ جگاوندی تے دس دی کہ ایڈا بے فکرانہ ہو۔ فیر کہندی کدھرے تیری موت تے نہیں آئی جیہڑی گھرنوں جان نہیں دیندی۔ اوہنوں اپنی موت دا وی یقین ہو چکا سی۔ اوہنوں پتہ سی کہ اُدھلن والیاں نوں پیار نال کوئی گھر نہیں موڑ کے لیا وندا۔ صاحبان نوں برے برے خیال ایس لئی آرہے سن کہ اوہ جان دی سی کہ غرور تے سستی انسان نوں تھان تے مروادیندے نیں:

مٹھیاں بھر جگاوندی یار نوں جاگیے رب دے ناؤں

دھر نہ آپڑی رن صاحبان میری وچالیوں ٹی لاؤں (17)

صاحبان نے رب دا واسطہ وی دتا کہ اُٹھ جا۔ پر نہیں۔ فیر دل وچ مرزے دی بیوی بنن دی حسرت ای رہ گئی۔ محبت کیتی سی، اوہدے لئی مصیبتاں وی جھلیاں پر پیار دی پیگھ چڑھائی جیہڑی چڑھن توں پہلاں وچکاروں ٹٹ گئی۔ دُھراپڑن دا ویلا ای نہ آیا اوہ تے کچھ آؤن والے کتیاں دی آواز وی پچھاندی سی تے کتیاں دے کارے وی جاندی سی:

شیر وکلیار بھونکدے، وکھ جہناں دی دھوں

جیوں مکہ لبھا حاجیاں، مینوں لبھا توں (18)

اوہ تے پچھلے سارے لاہنے چھڈ چکی سی۔ اوہنوں تے منزل تے اپڑن دا چاہ سی۔ اوہدے لئی تے مرزا اوہدا مکہ سی فیر کیوں آکھیا جاسکدا اسی کہ اوہدا دل پچھے سی تے اوہ وفادار نہیں سی۔ صاحبان بے وفائیں سی۔ اوہ تے فساد توں ڈردی سی۔ قتل، تے اوہ وی مرزے دا۔ اوہ جان کے کوں کرواسکدی سی۔ اوہ اک صلح جو کڑی سی۔ اوہنے تیر ایس لئی ٹنگے کہ شاید مرزے سبے توں وکھ کے اوہدے بھراواں دے دل وچ رحم آجاوے یاں میں دوواں پاسیاں نوں منتاں تر لیاں نال منالواں گی یاں ماں متری سی بھراتے اوہدے سکے سن اوہ شاید بھین نوں تے اوہدی محبت نوں جان بخش دین گے۔ صاحبان نوں مرزے دے پکے نشانے دا علم سی تے اوہ اوہدے غصے تے آکڑنوں وی جاندی سی ایس لئی جھگڑے دے انجام توں خوفزدہ ہو کے تیر ٹنگے۔ جدوں بھرااگے ودھے تے فیر اوہ منتاں تر لے کردی رہی۔ بچان دی کوشش وی کردی رہی پر کامیاب نہ ہو سکی۔ محبت مرگئی تے اوہنے دی محبت وچ ای جان دے دتی۔ اخیر مرزے دی موت توں بعد دے جذبات انج سامنے آئے:

میرا باجھ خدا توں ساتھ نہیں کوئی ہور

میرا جاسی کُوک خدائے تے میوں کہنوں آکھاں چور (19)

لوک اوہنوں چور کہندے نیں پر صاحبان دا چور کون بنیا؟ سماج نے اوہنوں مرزے دی موت دا ذمہ دار سمجھیا پر کوئی ایس سماج نوں کوں دسے کہ مرزے نوں صاحبان نے نہیں مروایا سگوں مرزے نوں تے اوہدی سستی کاہلی تے فخر غرور نے ڈبویا۔ مرزے دے غرور نے اک عورت دی گل نہ من کے جان گوائی۔ پنجاب دے وسیب وچ زنانی دی گل نوں کوئی اہمیت نہیں دتی جاندی۔ اپنی دل دی لگی تے بھج کے کھیوے چلا گیا پر بھالین توں بعد نیندر نوں دی کھینڈ نہیں کہہ سکدے۔ مرزا صاحبان دی داستان وچ صاحبان دے کردار تے تنقید صرف مرداں نے کیتی کسے عورت نے صاحبان دے جذبات تے گل نہیں کیتی جے کردی تے شاید صاحبان تے لگے الزام وی گھٹ ہوندے۔ صاحبان اک سچی عورت سی۔ ہر تھاں تے اوہ حقیقتاں ای بیان کردی سی۔ جے اوہنے مرزے نوں جان کے مروانا ہوندا تے مرزے نوں سٹے پئے ای مروادیندی اوہ آسانی نال مروی جاندی۔ اگوں کوئی مزاحمت نہ ہوندی۔ اوہنوں بار بار جگاؤن دی کیہ لوڑ سی۔ ایہہ اوہدے سر الزام اے پئی اوہنے آپ مروایا۔ جے بے وفاسی تے اوہنوں گھروں کیوں بلا وندی تے اوہ آپ گھروں کیوں بھجدی۔

حوالے

- 1 اسلم رانا، پیلو، مرزا صاحبہاں، ص 29
- 2 محمد بوٹا مرزا صاحبہاں، لاہور: حمید بک ڈپوسٹن، ص 7
- 3 میاں محمد، مرزا صاحبہاں، گجرات: شوکت بک ڈپوسٹن، ص 13
- 4 محمد باقر، پنجابی قصے فارسی زبان میں، لاہور: پنجابی ادبی اکیڈمی، 1957ء، ص 75
- 5 پیلو، مرزا صاحبہاں، ص 29
- 6 محمد دین قادری، میاں، قصہ مرزا صاحبہاں، ص 13, 14
- 7 پیلو، مرزا صاحبہاں، ص 32
- 8 محمد بوٹا، مرزا صاحبہاں، ص 20
- 9 میاں محمد، مرزا صاحبہاں، ص 61
- 10 اسلم رانا، حرف حقیقت، لاہور: عظیم اکیڈمی، 1996ء، ص 43
- 11 پیلو، مرزا صاحبہاں، ص 30
- 12 محمد دین، قصہ مرزا صاحبہاں، ص 71, 72
- 13 برخوردار، حافظ، مرزا صاحبہاں، ص 104
- 14 احمد شاہ، قصہ مرزا صاحبہاں، ص 63
- 15 برخوردار، مرزا صاحبہاں، ص 118
- 16 بدھ سنگھ، باوا، پریم کہانی، لاہور: پنجند اکیڈمی، ص 138
- 17 پیلو، مرزا صاحبہاں، ص 38
- 18 اوہی
- 19 برخوردار، مرزا صاحبہاں، ص 131